

Bij het verschijnen van *Boor en Spade* 20

Bodemkunde en historische geografie bij de Stichting voor Bodemkartering
J. Renes

In 1982 verscheen het twintigste en laatste deel van *Boor en Spade*, een uitgave van de Stichting voor Bodemkartering in Wageningen. Deze serie heeft in de 35 jaar van haar bestaan een duidelijke functie gehad in het overgangsgebied tussen bodemkunde, historische geografie, archeologie en landschapsecologie. Voor velen, waaronder ondergetekende, was het de eerste kennismaking met bodemkunde en bodemkartering. Al met al voldoende reden om er wat uitgebreider bij stil te staan.

De Nederlandse bodemkartering kwam na voorbereidend werk van met name W.A.J. Oosting (1898-1942) echt op gang in 1943, toen C.H. Edelman (1903-1964) met een aantal studenten onderdook in de Bommelerwaard en daar in opdracht van de Cultuurtechnische Dienst de bodem in kaart bracht. Nog tijdens de oorlogsjaren werden ook in andere gebieden (Didam, het Westland) karteringen aangevat. De resultaten waren zodanig dat in 1945 een karteringsinstituut, de Stichting voor Bodemkartering (Stiboka) werd opgericht. Vanaf het begin is de Nederlandse bodemkartering een interdisciplinaire activiteit geweest. Op de personeelslijsten van Stiboka (zie achterin de oudste afleveringen van *Boor en Spade*) treffen we naast bodemkundigen een geoloog, een archeoloog (P.J.R. Modderman) en een geografie aan.

Samenwerking van bodemkunde met archeologie leverde wederzijds voordeel op. Enerzijds nam bijvoorbeeld door het bodemkundige onderzoek in de Bommelerwaard het aantal daar bekende plekken met bewoning in de Romeinse periode toe van 4 tot 30. Anderzijds had de bodemkundige belang bij een nauwkeurige datering van archeologische vondsten, om daardoor inzicht in de chronologie van de afzettingen.

Ook tussen bodemkunde en historische geografie bestond een relatie tot wederzijds voordeel. Voornamelijk uit literatuur, kaarten en archivalia samengestelde reconstructies van het verleden bleken getoetst te kunnen worden aan de resultaten van de bodemkartering. Anderzijds kregen de bodemkundigen via de historische geografie inzicht in de wijze waarop de bodem is beïnvloed door menselijke activiteiten (vervening, plaggendekken enz.).

De afdeling historische geografie, onder

leiding van Mevr. A.W. Vlam (later Mevr. Edelman-Vlam) ging op een geheel eigen wijze te werk. Veel gegevens werden ontleend aan het oudste kadaster. Door optimaal gebruik van de aldus verkregen informatie over verkaveling en grondgebruik kon een nieuw licht worden geworpen op de ontginningsgeschiedenis van de zandgronden en het rivierengebied. Een tweede rijke bron van informatie vormde de studie van de veldnamen. Deze geven informatie over de ontginningsgeschiedenis en dragen bovendien bij tot de kennis van het natuurlandschap dat de eerste kolonisten aantroffen.

Bodemkartering met behulp van historische, toponymische, archeologische en andere gegevens leverde een grote hoeveelheid informatie over het Nederlandse landschap op. Twintig delen *Boor en Spade* (B & S) getuigen daarvan.

In het nu volgende zal elk van de twintig delen kort worden besproken en zullen enkele belangrijke artikelen worden genoemd. Volledigheid is hier uiteraard onmogelijk.

De eerste *B&S* verscheen in 1948 met als doel het populariseren van de bodemkundige gegevens, waarvan de toepassingen toen meer dan tegenwoordig in de landbouw lagen. *B&S* 1 bevat korte beschrijvingen van de gebieden waar bodemkartering plaatsvond of had plaatsgevonden, artikelen over de relaties tussen bodemkunde en archeologie en historische geografie, herdrukken van elders gepubliceerde artikelen en een enkele nieuwe bijdrage. Nog in hetzelfde jaar verscheen *B&S* 2, dat op dezelfde wijze was opgezet. Vanaf deel 3 begonnen de speciaal voor *B&S* geschreven artikelen een steeds belangrijker plaats in te nemen. Latere delen zijn vrijwel geheel gevuld met niet eerder gepubliceerd materiaal.

Korte samenvattingen door Modderman van de resultaten van het in samenwerking met de bodemkartering uitgevoerde archeologische onderzoek staan in *B&S* 2 (Bommelerwaard) en 3 (Westland). Mevr. Vlam schreef artikelen over het gebruik van kadastrale archieven (*B&S* 4), veldnamen en diverse andere aspecten uit de historische geografie. In *B&S* 5 (1952) verschenen de door haar samen met E.W. Hofstee geschreven "Opmerkingen over de ontwikke-

ling van de perceelsvormen in Nederland", dat ondanks de bescheiden titel nog steeds hét standaardwerk over genoemd onderwerp is.

De lijst van historisch-geografisch interessante artikelen bestaat echter uit veel meer dan de bijdragen van de geografische en archeologische afdelingen. Door de landschappelijke belangstelling van veel bodemkundigen bevat het overgrote deel van de in *B&S* verschenen artikelen historisch-landschappelijke informatie.

Veel bijdragen zijn het resultaat van een uitwerking van interessante gegevens die als neveneffect van een bodemkartering naar boven zijn gekomen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de artikelen over veldnamen, geschreven door Edelman, Wieringa, Du Burck en anderen. Pure historische geografie was het artikel van Hamming over het Land van Vollenhove (*B&S* 9). In een enkel geval schrok men zelfs niet terug voor het gebruik van archivalische bronnen (het artikel van Pons over de verkaveling van Balgoy in *B&S* 7).

B&S 9 (1958) is vrijwel geheel gewijd aan de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000, bekend als de Nebo-kaart. De kaart verscheen in 1960 en markeert het hoogtepunt, tevens eindpunt van de bodemkartering met de sterk landschappelijke legenda, zoals die in de jaren veertig door Edelman c.s. was opgezet. Met de ervaring van de landelijke Nebo-legenda werd al vanaf 1952 gewerkt aan een nieuwe serie bodemkaarten, schaal 1:50.000. Hiervoor werd een nieuwe, pedogenetische (uitgaande van bodemvormende processen) en morfometrische legenda ontwikkeld in plaats van de oude geogenetische (uitgaande van de landschapsvorming).

De bodemkunde was volwassen geworden. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de datering van kleilagen. Werden voorheen lagen gedateerd aan de hand van archeologische gegevens, nu ging het eerder andersom. Nadat de transgressietheorie (zie het artikel van Bennema in *B&S* 7) houvast had verschaft bij de datering van kleilagen, werd de bewoningsgeschiedenis hieraan opgehangen.

Het landschapsonderzoek kwam tijdelijk op een lager pitje te staan. De archeologische afdeling van Stiboka was in de jaren vijftig al opgeheven, het veldnamenonderzoek grotendeels overgedragen aan

het (o.a. door Edelman opgerichte) P.J. Meertensinstituut. De afdeling historische geografie bleef wel een adviserende functie behouden, maar de verschillende publikaties verraden toch een danig verzwakte relatie met het bodemkundige onderzoek. Overigens zijn die publikaties (over de agrarische nederzettingen op de zandgronden in *B&S* 12, de Hoge Veluwe in *B&S* 14 en Rolde in *B&S* 18) van onverminderd hoog niveau. Toch bleven ook bodemkundigen aan landschapsonderzoek doen. Welke legenda ook wordt gebruikt, iemand die begrijpt hoe het landschap in elkaar steekt maakt een betere bodemkaart. En wie dagelijks in het veld loopt ziet meer dan strikt genomen nodig is. Boor en Spade bleef bij uitstek het medium om interessante zijpaden te bewandelen, waarbij te denken valt aan artikelen over weidevogels in de Eilandspolder (*B&S* 19), daliegaten in Noord-Holland (*B&S* 18) en merkwaardige huizen langs de Fivel (*B&S* 18). Slechts de delen 11 (1961) en 12 (1962), vrijwel geheel gewijd aan bodemkundig onderzoek in het buitenland, vermogen de uitsluitend in Nederland geïnteresseerde minder te boeien.

In de jaren zeventig nam de inbreng van de historische geografie in de bodemkunde weer toe. Historisch-geografisch onderzoek wees op verdwenen veenpakketten waar bodemkundigen die niet hadden opgemerkt. De chronologie van de transgressies werd door historisch bronnenonderzoek van zoveel nuances voorzien, dat in ieder geval de Duinkerke-transgressies op de nominatie staan voor Teylers Museum. En het door bodemkundigen lange tijd aangenomen lineaire verband tussen dikte en ouderdom van plaggendecken bleek onhoudbaar te zijn.

In die jaren ontwikkelde de historische geografie bij Stiboka zich tot een zelfstandige wetenschap. Een artikel van Vervloet in *B&S* 20 over de relatie tussen historische geografie en planologie duidt hierop.

Minder voorspoedig ging het in deze jaren met *Boor en Spade*. De delen verschenen met steeds grotere tussenpozen: 1971 (*B&S* 17), 1972 (18), 1975 (19), 1981 (20), in feite pas verschenen in 1982). Bovendien was er een prijsspiraal. Deel 19 is ruim tweemaal, deel 20 bijna viermaal zo duur

als deel 16. Gelijktijdig met het steeds minder verschijnen van *B&S* droogde ook de stroom artikelen op. De echt bodemkundige artikelen werden gepubliceerd in gespecialiseerde tijdschriften. Juist in het grensgebied tussen bodemkunde enerzijds en historische geografie en archeologie anderzijds, het gebied waar mijns inziens de grote kracht van *Boor en Spade* altijd heeft gelegen, ontstond een gaping. Door ruimtegebrek blijken bijvoorbeeld de geografische tijdschriften in deze leemte slechts ten dele te kunnen voorzien.

Uit het voorgaande zal duidelijk zijn dat ik het verdwijnen van *Boor en Spade* een groot verlies acht. Dat verlies wordt temeer gevoeld bij het lezen van deel 20. Dit bevat een veelheid aan onderwerpen: kruinige percelen, turfsteken in West-Friesland, daliegaten, historische aspecten van de Schagerkogge, de vroegere veenbedekking van het Groninger woudgebied, enz.

Een in dit deel opgenomen trefwoordenregister op de andere 19 delen vergroot de toegankelijkheid van de reeks en vormt er een goede afsluiting van.

Literatuur

BOOR EN SPADE I(1948)-5(1952). Oosthoek, Utrecht.

BOOR EN SPADE 6(1953)-20(1981). Veenman, Wageningen.

VERVLOET, J.A.J. (1983), Historisch-geografisch en cultuurhistorisch landschapsonderzoek; verleden en toekomst. In: Ruyten, E.C.W.M., P. van der Sluys en A.A. de Veer (eindred.). Bodem en landschap kwalitatief en kwantitatief bekeken. Pudoc, Wageningen.

